

Jan Urban

Co w prawie piszczy

czyli

konserwatorska ochrona jaskiń w świetle prawa

Nawiązując do dyskusji o ochronie jaskiń, toczonej się na łamach JASKIŃ na przełomie lat 2003-2004

(JASKINIE nr 3(32), 4(33), 1(34), chciałbym krótko przedstawić przepisy obowiązujące w przypadku jaskiń, które wynikają z prawa dotyczącego konserwatorskiej ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Przepisy te zawarte są przede wszystkim w *Ustawie o ochronie przyrody* z dnia 16.04.2004 r. (Dz.U. z 30.04.2004 nr 92, poz. 880) oraz w *Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23.07.2003 r. (Dz.U., 2003, nr 162, poz. 1568).

W świetle *Ustawy o ochronie przyrody*, jaskinie są chronione wówczas, gdy znajdują się w granicach form ochrony, utworzonych na mocy zarządzeń władz państwowych lub uchwał organów samorządowych. Takimi formami ochrony są: parki narodowe, rezerваты, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe.

Szczególnie restrykcyjne przepisy ochronne obowiązują w parkach narodowych i rezerwach, w których art. 15.1. *Ustawy* zakazuje „wspinaczki, eksploracji jaskiń” oraz „używania światła o otwartym płomieniu” (co odnosi się do lamp karbidowych), a także „ruchu pieszego, rowerowego, narciarskiego i jazdy konnej z wyjątkiem miejsc, szlaków i tras narciarskich wyznaczonych [...]” (co uniemożliwia dostęp do jaskiń, bo nie mamy jeszcze skrzydeł).

Ten sam artykuł *Ustawy* określa warunki ochrony zwierząt (zakazy chwytania, zabijania, niszczenia jaj i schronień) i roślin (zakazy zbierania, niszczenia i uszkodzenia), które obowiązują oczywiście w przypadku organizmów występujących w jaskiniach. Minister może zezwolić na odstępstwo od tych zakazów, jeśli jest to uzasadnione np. „celami edukacyjnymi, kulturowymi, turystycznymi, rekreacyjnymi i sportowymi”

(art. 15.3). W praktyce jednak, z odpowiednią prośbą – np. o zezwolenie na eksplorację jaskiń (w szerokim rozumieniu słowa „eksploracja”) – należy zwrócić się do dyirekcji parku narodowego lub – w przypadku rezerwatów – do wojewódzkiego konserwatora przyrody, którzy reprezentują ministra na danym terenie.

Inne zakazy zapisane w art. 15.1, np. zakazy „niszczenia [...], zanieczyszczania i dokonywania zmian obiektów przyrodniczych”, „wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu”, „pozyskiwania skał” oraz „prowadzenia badań naukowych” zapewniają, że jaskinie nie będą niszczone z innych (niż wizyty turystów) powodów.

Wiele praktycznych spraw dotyczących np. dostępu do jaskiń i współpracy z klubami speleologicznymi można jednak określić w planach ochrony parków narodowych i rezerwatów, które są dokumentami prawnymi (ustanawianymi na mocy rozporządzeń odpowiednio ministra lub wojewody), obowiązującymi przez 20 lat. Korzystna byłaby więc współpraca klubów speleologicznych – odpowiednio: z dyrekcjami parków lub wojewódzkimi konserwatorami przyrody – już przy sporządzaniu takich planów.

Przepisy obowiązujące w przypadku innych form ochrony nie ograniczają wstępu do jaskiń. W parkach krajobrazowych oraz strefach chronionego krajobrazu obowiązywać mogą jednak zakazy „pozyskiwania dla celów gospodarczych skał [...] skamieniałości i minerałów” a także „wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu” (art. 17), które ograniczają możliwość zniszczenia jaskiń np. poprzez eksploatację kopalni, ale również mogą dotyczyć przekopywania namulisk jaskiniowych.

Praktyczna ochrona przyrody na terenie parków krajobrazowych zależy przede wszystkim od „siły przebicia” i energii rządów parków krajobrazowych oraz wojewódzkiego konserwatora przyrody, którzy sporządzają i realizują plany ochrony parków (art. 19) oraz konsultują (w imieniu wojewody – art. 16.7) plany zagospodarowania przestrzennego, sporządzane dla gmin na terenie parków.

Jeśli jaskinia jest pomnikiem przyrody, stanowiskiem dokumentacyjnym bądź leży na terenie użytku ekologicznego (chyba bar-

Otwór Jaskini Wierchowskiej Górnej, przełom XIX i XX wieku (Dolina Kluczwody)

dzo rzadki przypadek) lub zespołu przyrodniczo-krajobrazowego, to obowiązuje w jej przypadku zakaz „niszczenia, uszkodzenia lub przekształcania obiektu”, a także zakazy eksploatacji kopalni i zmian rzeźby, sformułowane identycznie jak w przypadku parków krajobrazowych (art. 45.1). Jaskinie są typowymi „obiettami przyrody”, uznawanymi za pomniki przyrody (art. 40.1) oraz stanowiska dokumentacyjne (art. 41.1). W tym ostatnim przypadku *Ustawa* podkreśla wartości naukowe namulisk jaskiniowych.

Jaskinie nie znajdujące się na terenach chronionych, na mocy zarządzeń prawnych, nie są jednak zupełnie pozbawione ochrony. Art. 121.1. *Ustawy o ochronie przyrody* wprowadza bowiem obowiązek gospodarowania zasobami przyrody nieożywionej „w sposób zapewniający ochronę innych zasobów, tworów i składników przyrody” oraz zachowania „szczególnie cennych tworów i składników przyrody nieożywionej”. Ten artykuł może stać się ważnym argumentem dla nas (speleologów) przy ratowaniu jaskiń w czynnych kamieniołomach oraz wszędzie tam, gdzie grozi im niebezpieczeństwo wynikające z działań gospodarczych.

Ograniczenia eksploatacji kopalni ze względu na „ochronę oznaczonych dóbr” wprowadza też art. 153.3. *Ustawy „Prawo geologiczne i górnicze”* z dnia 4.02.1994 (Dz.U., 1994, nr: 27, poz. 96). Podobną wymowę ma też art. 101. *Ustawy „Prawo ochrony środowiska”* z dnia 24.04.2001 r. (Dz. U., 2001, nr 62, poz. 627), dotyczący sposobów ochrony powierzchni ziemi.

Bardzo ważnym argumentem, przemawiającym za ochroną obiektu, jest odkrycie „kopalnych szczątków roślin lub zwierząt”, bądź też „zabytków archeologicznych”, a takie znaleziska są stosunkowo częste w jaskiniach. W świetle art. 122 oraz 131 *Ustawy o ochronie przyrody*, odkrycie kopalnych szczątków powinno zostać natychmiast zgłoszone lokalnym władzom, zaś za brak takiego zgłoszenia grozi grzywna lub

Współczesne malowidło „zdobiące” ściany komory w Jaskini Łabajowej (Dolina Będkowska)

areszt (ten przepis należy oczywiście stosować „zdroworozsądkowo”, bowiem całe formacje wapienne, przemysłowo eksploatowane na cement lub kruszywo zbudowane są ze szczątków organicznych).

Podobnie art. 33 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* zobowiązuje znalazcę przedmiotu – „co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym” – do zabezpieczenia miejsca (a więc przerwania wszelkich prac) i zgłoszenia znaleziska, zaś art. 108 i 116 przewidują kary pozbawienia wolności (do lat 5) oraz grzywny za niespełnienie tych obowiązków. Przepisy dotyczące stanowisk paleontologicznych i archeologicznych, to ważny argument dla ochrony jaskiń z cennymi naukowo namuliskami na terenach czynnych kamieniołomów lub innej działalności gospodarczej. Ograniczają one jednak również działalność eksploracyjną związaną z przekopywaniem namulisk, bowiem znalezienie czegokolwiek interesującego naukowo w tych namuliskach powodować powinno – zgodnie z prawem – przerwania prac i wykonanie ekspertyzy paleontologicznej i/lub archeologicznej.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa następujące formy ochrony wprowadzane na mocy zarządzeń i decyzji różnych władz (art. 7): wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Jaskinie, w obrębie których znajdują się „pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa” (art. 6) wpisane są do rejestru zabytków lub uwzględniane w planie zagospodarowania przestrzennego. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków, podejmowanie wszelkich „działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku”, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 36 i 45), co oznacza, że eks-

ploracja połączona z rozkopywaniem namulisk w jaskiniach wpisanych do rejestru nie może odbywać się bez jego zgody.

Na zakończenie przedstawiam krótką ocenę stanu ochrony jaskiń w rezerwach i parkach narodowych w Polsce, również po to, by było wiadomo, w których obszarach należy zwracać uwagę na ograniczenia prawne.

Największym zgrupowaniem chronionych w ten sposób jaskiń jest Tatrzański PN. O warunkach dostępności tych jaskiń decyduje dyrekcja parku. W niezbyt odległym Pienińskim PN zinwentaryzowano 24 jaskinie, w większości niezbyt długie i nie wzbudzające większego zainteresowania grotolazów. W Beskidach największe ilości jaskiń znalazły się w granicach Gorczańskiego PN (32 jaskinie) oraz rezerwatu „Kuznie” (44) w Beskidzie Śląskim, a także w rezerwach „Kornuty” (13) w Beskidzie Niskim i „Luboń Wielki” (12) w Beskidzie Wyspowym oraz w Babiogórskim PN (11). Liczne, choć zwykle niewielkie jaskinie występują w skałkowych rezerwach Pogorza: „Skamieniałe Miasto” (10), „Prządki” (9) i „Diable Skąty na Bukowcu” (9, w tym najgłębsza beskidzka jaskinia Diabla Dziura).

W Sudetach obszarem chronionym, na którym jest najwięcej jaskiń jest PN Gór Stołowych, w obrębie którego zinwentaryzowano już ponad 20 jaskiń (w Karkonoskim PN – 3). W rezerwacie „Jaskinia Niedźwiedzia” chroniona jest duża jaskinia o tej nazwie i cztery mniejsze obiekty. Poza tym pięć jaskiń Gór Kaczawskich chronionych jest w rezerwacie „Góra Miłek”, zaś jedną z większych tragedii polskiej speleologii jest fakt, iż jaskinie pobliskiej góry Połom nie mogą doczekać się żadnej formy ochrony.

Na Wyżynie Krakowsko-Wieluńskiej najważniejszym obszarem ochrony jaskiń jest Ojcowski PN (570 obiektów). Około 90 jaskiń – w tym najgłębsza w regionie

(Studnisko) oraz kilka innych długich jaskiń, stanowiących atrakcję speleologiczną – znajduje się w obrębie rezerwatu „Sokole Góry”. Jaskinie okolic Złotego Potoku chronione są w dużym rezerwacie „Parkowie” (około 40 jaskiń) oraz mniejszym „Ostrężnik” (8). Chroniona jest również „Góra Zborów” (17) w Podlesicach, okolice zamku w Smoleniu (rez. „Smoleń” – 8) oraz skalne wzniesienia na wschód od Ryczowa (rez. „Ruskie Góry” – 26). Ochroną objęto również fragmenty dolinek podkrakowskich, tworząc rezerwy: „Dolina Eljaszówki” (5 jaskiń), „Dolina Raclawki” (3), „Wąwóz Bolechowski” (8), „Dolina Mnikowska” (10), „Zimny Dół” (4). Ważniejszymi obszarami występowania jaskiń, chronionymi jako rezerwy, są ponadto: góra Zelce (rez. „Węże” – 8) oraz Krzemienna Góra (rez. „Szachownica” – 5).

W Górach Świętokrzyskich największe skupienie jaskiń (w tym Chelosiowa Jama-Jaskinia Jaworznicka – 3670 m długości) znajduje się na terenie rezerwatu „Chelosiowa Jama” w Jaworzni (11). Ponadto większe ilości jaskiń zlokalizowane są w rezerwach: „Góra Miedzianka” (9) „Milechowy” (8) oraz „Kadzielnia” (rezerwat obejmuje tylko fragment dawnego kamieniołomu z 7 jaskiniami). Rezerwatem jest też udostępniona turystycznie jaskinia Raj. Również największe zgrupowanie jaskiń w gipsach Poniżnia znajduje się w obrębie rezerwatu „Skorocice” (26).*

W świetle prawa, wstęp do jaskiń znajdujących się w wymienionych parkach narodowych i rezerwach (z wyjątkiem turystycznie udostępnionych), wymaga zgody odpowiednich organów administracji ochrony przyrody. Ograniczenia wstępu i eksploracji jaskiń oraz ewentualne skomplikowane procedury związane z uzyskaniem zezwoleń zapewne nie wzbudzają entuzjazmu wśród grotolazów. Pamiętajmy jednak, że celem ochrony jest między innymi zachowanie jaskiń dla nas i przyszłych pokoleń entuzjastów speleologii. Trzeba sobie też uświadomić, że dostosowujemy się do przepisów prawa przede wszystkim dlatego, iż chcemy, by wobec nas tego prawa przestrzegano, a prawo ochrony jaskiń jest również ważne jak na przykład przepisy odnoszące się do ochrony naszej prywatnej własności. □

* Dane dotyczące inwentaryzacji jaskiń, wykorzystane przy ocenie stanu ich ochrony, pochodzą z listy jaskiń Jurka Ganszera, udostępnionej na stronie internetowej Speleoklubu Bielsko-Biała, map inwentaryzacyjnych Mariusza Szelerewicza (Wyżyna Krakowsko-Wieluńska) oraz listy Andrzeja Wojtonia (Sudety). (przypis autora)